

PÔRODNOSŤ A PLODNOSŤ VYBRANÝCH RÓMSKYCH SPOLOČENSTIEV
NA SLOVENSKU

Rómske komunity si vďaka svojmu inoetnickému pôvodu a určitému stupňu izolácie dodnes zachovali množstvo rozdielov od majoritnej populácie. Medzi najčastejšie diskutované témy v odbornej i laickej verejnosti patrí pôrodnosť a plodnosť rómskych žien. Dôvodom je, že rómska populácia sa na základe dostupných údajov vyznačuje v porovnaní s majoritnou populáciou vysokou plodnosťou, začiatkom reprodukčných procesov posunutých do veľmi nízkeho veku a pomerne vysokými populačnými prírastkami. Práve tie dávajú živnú pôdu pre vznik často až katastrofických scenárov o nadmernom raste rómskej populácie.

Rómske spoločenstvo však v dnešných podmienkach nie je možné vnímať ako celok ani z pohľadu demografickej reprodukcie. Na zmeny v reprodukcii v zmysle demografickej revolúcie, ako prvá pravdepodobne zareagovala časť Rómov, ktorá má úzke kontakty s majoritnou populáciou. Ide o tzv. integrované komunity, ktoré žijú rozptýlene v obciach, kde netvorí výrazný podiel z celkového počtu obyvateľov, a preto je len veľmi ťažké za takéto spoločenstvá získať relevantné údaje. Preto si v prípade integrovaných Rómov budeme musieť vystačiť s údajmi, ktoré nám ponúka práca Vaňa a kol. (2002), kde sa pre rok 2002 odhaduje ich úhrnná plodnosť 1,3 a priemerný vek ženy pri narodení dieťaťa na 24 rokov. Uvedené hodnoty poukazujú na fakt, že integrované žijúci Rómovia sa spôsobom života a ani reprodukčným správaním už pravdepodobne takmer vôbec neodlišujú od nerómskeho obyvateľstva.

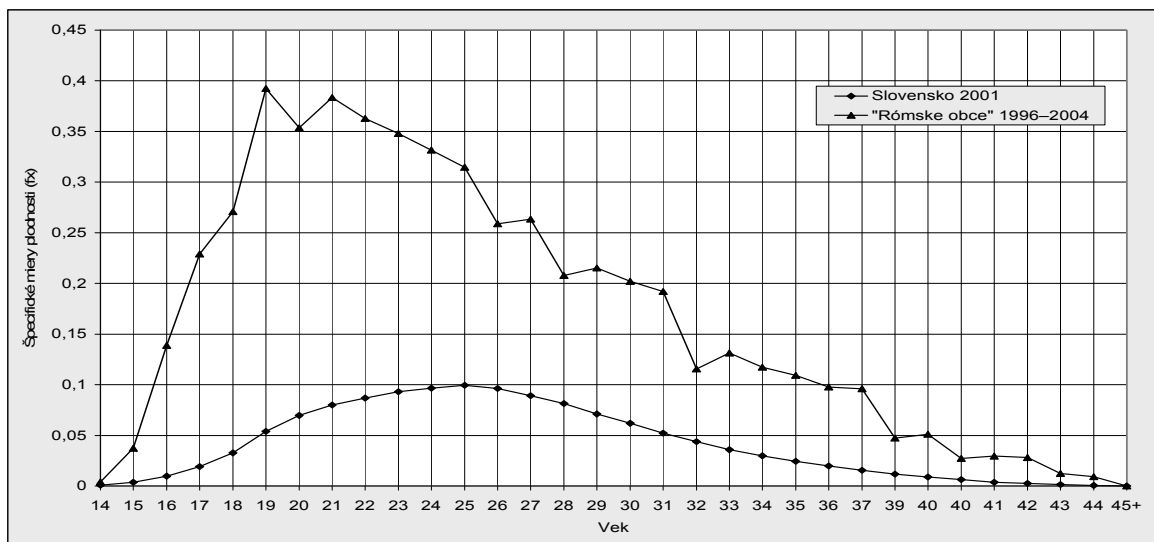
Hodnoty úhrnnej plodnosti rómskych žien žijúcich v čiastočne integrovaných komunitách boli v sledovanom období výrazne vyššie. V navštívených rómskych osadách na Spiši sa úhrnná plodnosť v rokoch 2000–2004 pohybovala približne na hodnote 3,0. Približne rovnaké hodnoty dosahovali aj komunity v okolí Rimavskej Soboty skúmané Garassym (2000). Podobne odhad Vaňa a Meszároša (2004) pre čiastočne integrované skupiny predpokladal úroveň úhrnnej plodnosti pre rok 2002 rovnú 3,0. O niečo nižšie hodnoty prinieslo terénne šetrenie Haviarovej (2001).

Rómske komunity žijúce oddelene od majoritnej populácie v segregovaných osadách, kde miera kontaktov s majoritnou populáciou je minimálna, sa dlhodobo považujú za nositeľov odlišného typu reprodukčného správania, často stále založeného na zvykoch a tradíciách. Extenzívny typ reprodukcie pripisovaný Rómom žijúcim v segregovaných osadách je všeobecne známy a prijímaný fakt, ktorý potvrdilo aj naše šetrenie. Dokazujú to predovšetkým ukazovatele ako úhrnná plodnosť a vek pri narodení prvého dieťaťa. Plodnosť populácie „rómskych obcí“ bola približne 1,5–násobná ako v separovaných obciach a oproti integrovaným spoločenstvám takmer niečo viac ako 3–násobná. Líšila sa tiež priemerným vekom ženy pri narodení prvého dieťaťa. Kým u žien „rómskych obcí“ dosahoval tento ukazovateľ hodnotu okolo 20 rokov u žien integrovaných Rómov sa odhaduje na 24 rokov. Ešte výraznejšie odlišnosti vyšli pri porovnaní všetkých zisťovaných parametrov s majoritnou populáciou. Intenzita plodnosti žien „rómskych obcí“ je približne 4–násobne vyššia, prvé deti sa im rodia 5–6 rokov skôr. Okrem spomenutých odlišností sme

zaznamenali v „rómskych obciach“ výrazné vyššie zastúpenie nemanželských detí a detí vyššieho poradia.

Uvedené poznatky predstavujú len zlomok problematiky. Preto je potrebné naďalej pokračovať v nestrannom poznávaní jednotlivých typov rómskych komúní. Z tohto pohľadu je určite potešiteľný nový záujem o Rómov a rómsku problematiku, a to nielen na lokálnej, či republikovej úrovni, ale tiež v kontexte celej Európskej únie. Z hľadiska zlepšenia informovanosti by určite bolo veľkým prínosom, keby bolo možné štatisticky vyhodnocovať vybrané údaje zvlášť za jednotlivé typy rómskych komúní.

Obr.1. Miery plodnosti žien „rómskych obcí“ a slovenskej populácie v roku 1996-2004

Zdroj: ŠÚ SR 1996-2004, triedené vo VDC, upravil autor

Tab. 1. Miery plodnosti rómskych žien vo vybraných komunitách Slovenska

Vek	Rimavská Sobota (1990-1999)	Banská Bystrica a Brezno (1999)	Spiš (1999-2004)	"Rómske obce" (1996-2004)
15-19	0,15	0,08	0,10	0,21
20-24	0,26	0,18	0,20	0,36
25-29	0,11	0,12	0,16	0,25
30-34	0,06	0,05	0,08	0,15
35-39	0,03	0,06	0,03	0,07
40-44	0,01	0,02	0,02	0,03
45-49	0,00	0,00	0,00	0,00
úp	3,12	2,48	2,96	5,38

Vysvetlivky: úp – úhrnná plodnosť

Zdroj: Garassy (2000), Haviarová (2001), vlastné šetrenia

Zoznam použitej literatúry

- GARASSY, L. (2000) Demogeografická charakteristika rómskeho obyvateľstva na Slovensku. Dipl. práca. Bratislava: PriF UK.
- HAVIAROVÁ, E. (2001) Vývoj a súčasný stav problematiky rómskeho obyvateľstva. Dipl. práca. Bratislava: PriF UK.
- VAŇO, B. a J. MÉSZÁROS (2004) [citované 20.2.2006] Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom. Bratislava: INFOSTAT. <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/nizkyzs.pdf>.

Branislav Šprocha

HISTORICKÝ LEXIKON OBCÍ ČESKÉ REPUBLIKY 1869-2005

Díl I. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869-2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005, 760 stran

Díl II. Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1869-2005, 624 stran.

Vydal Český statistický úřad v Praze roku 2006 ve spolupráci s nakladatelstvím Daranus, s. r. o. Tisk Ekon Jihlava

Český statistický úřad vydal ojedinělý pramen k moderním dějinám osídlení ČR. Náplní datové části Historického lexikonu (díl I) jsou statistické tabulky, které uvádějí pro všechny obce a jejich části (6248 obcí a 11475 částí obcí) základní informace o jejich lidnatosti od roku 1869 (počet obyvatel a počet domů podle dat všech 13 censů konaných během sledovaného období). Dále je zde uveden rok první písemné zmínky a u obcí výměra v ha. Druhý díl je více méně abecedním rejstříkem všech názvů územních jednotek na úrovni obcí či částí obcí vyskytujících se ve statistických lexikonech obcí od roku 1869 s uvedením jejich administrativní příslušnosti (do okresu) v letech sčítání, který je pro období od roku 1964 rozšířen o přesnou dataci případné územní změny (např. sloučení obce s jinou obcí, vytvoření nové samostatné územní jednotky) nebo přejmenování obce či části obce, o převedení do jiného okresu). Lexikon tak obsahuje ve skryté formě přehled správního uspořádání ke kterémukoli datu v uvedeném období.

Oba díly obsahují velmi důležité úvodní pasáže přibližující historické souvislosti publikovaných statistických dat, podrobný popis pracovních postupů použitých při sestavování Historického lexikonu a vysvětlivky tabelovaných dat. Je zde přehled organizace veřejné správy českých zemí, výčet pramenů (seznamů míst a statistických lexikonů vydaných jak v Čechách, na Moravě nebo ve Slezsku, tak i ve Vídni), přehled charakteristik publikovaných za obce ve statistických lexikonech od roku 1869, užitečné retrospektivní přehledy, historická města České republiky k 31. 12. 2005, největší města v letech 1869-2001 (na rozloze v době konání censů). Za pozornost určitě stojí také mapová příloha (díl I) a tabulka okresů a historických statutárních měst na území České republiky v letech 1869-2005 (díl II).

Nově vydaný Historický lexikon je dílem dokonalejším než byl kdysi Retrospektivní lexikon, obsahuje některé údaje, které v Retrospektivním lexikonu nebyly (kromě toho, že přináší informace za další tři censy) a navíc byl zpracován z kvalitnějších podkladů (odstraňuje i tiskové či početní chyby, kterých se retrospektivní lexikon nevyvaroval). Autoři kromě toho převedli do digitální podoby data za všechny obce a části obcí včetně jejich územně správní příslušnosti za sledované období, a to jim umožnilo nejen zkontrolovat sumární počty uváděné v historických statistických pramenech, ale také propojit oba dva díly tak, že je v současnosti možné získat potřebné sumární údaje i za někdejší vyšší územní jednotky.

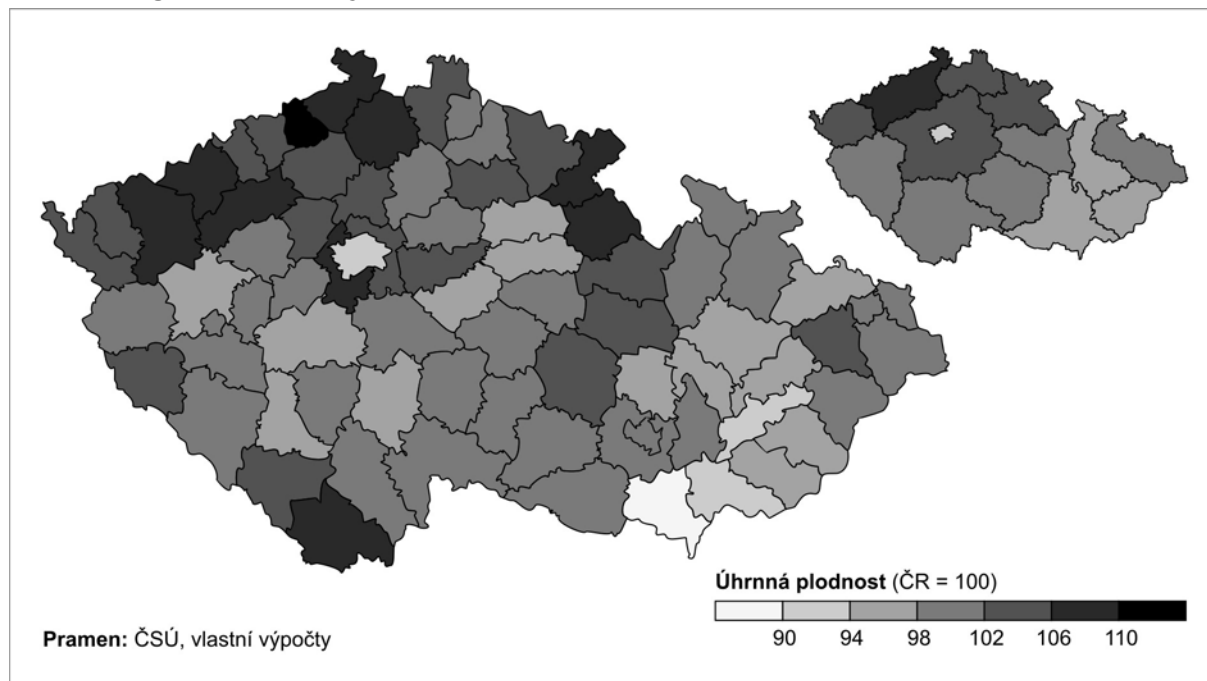
Historický lexikon obcí ČR je znamenité dílo, vydané ve vynikající grafické podobě. Český statistický úřad a kolektiv autorů, který pracoval pod vedením ing. Jiřiny Růžkové, CSc. a ing. Josefa Škrabala, si zaslouží za jeho vydání uznání.

Ludmila Fialová

KTERÉ FAKTORY OVLIVŇOVALY REGIONÁLNÍ DIFERENCIACI PLODNOSTI V ČESKU V OBDOBÍ 2000–2003?

Regionální diferenciace plodnosti v Česku na počátku nového tisíciletí odráží celkový vývoj porodnosti v transformačním období. Z hlediska územní diferenciace se vytvořily na našem území specifické regionální rozdíly v úrovni plodnosti – dalo by se mluvit téměř o gradientu severozápad-jihovýchod, kdy platí teze „čím více na jihovýchod, tím nižší úroveň plodnosti“. Tento gradient je patrný především na souboru krajů; při bližší analýze na souboru okresů lze poté konstatovat, že vyšší intenzita plodnosti se ve sledovaném období spojovala především s pohraničními okresy severozápadních Čech (v okrese Ústí nad Labem přesáhla hodnota úhrnné plodnosti ve sledovaném období jako v jediném okrese hranici 1,3 dítěte) a s „venkovskými“ okresy okolo Prahy. Nižší intenzita plodnosti je patrná jednak v Praze, ale především také v oblasti jihovýchodní Moravy (v okresech Břeclav, Hodonín a Kroměříž stejně jako v Praze nepřekročila průměrná hodnota úhrnné plodnosti hranici 1,1 dítěte).

Obr. 1: Regionální rozdíly v úrovni úhrnné plodnosti v období 2000–2003 (ČR = 100)

Vzhledem k poměrně zajímavým regionálním obrazům rozložení úrovně plodnosti se nabízí odpovědět na otázku, které faktory tyto rozdíly determinují. Po statistickém zanalyzování 47 ukazatelů, které mohou rozdíly v úrovni plodnosti alespoň částečně ovlivňovat, splnilo podmínku statistické závislosti na souboru okresů 29 ukazatelů a na souboru krajů 19 ukazatelů. Následnou faktorovou analýzou bylo vytvořeno na **souboru okresů** celkem pět faktorů:

- **faktor sociokulturní** – sycen převážně ukazateli rozvodovosti, náboženského vyznání, podílu narozených v místě trvalého bydliště či podílu narozených mimo manželství;
- **faktor vzdělání** – sycen převážně ukazateli nejvyššího dosaženého vzdělání žen či průměrným věkem matky při narození dítěte;

- **faktor věkové struktury** – sycen převážně ukazateli podílu žen ve fertilním věku, průměrným věkem žen či indexy stárí a ekonomického zatížení;
- **faktor národnosti** – sycen převážně ukazateli zastoupení žen dle deklarující národnosti;
- **faktor „kvality pro život“** – sycen převážně ukazateli kojenecké úmrtnosti, kvality bydlení či potratovosti.

Na základě faktorových skóre bylo posléze shlukovou analýzou určeno celkem devět skupin shluků, které spojují okresy s podobnými charakteristikami ve vztahu k úhrnné plodnosti, ale zároveň vytvářejí takovou skupinu okresů, která se významně liší od ostatních skupin. Shluková analýza potvrdila odlišnost specifických regionů Česka od zbytku republiky.

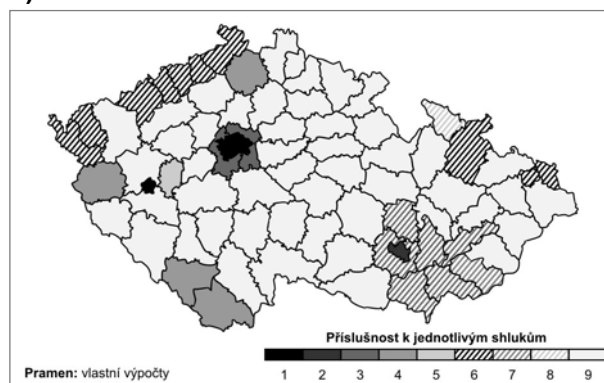
Stejná analýza byla provedena i na **souboru krajů**. Faktorovou analýzou byly vytvořeny celkem tři faktory:

- **faktor vzdělanosti a věkové struktury** – sycen převážně ukazateli nejvyššího dosaženého vzdělání žen, ukazateli věkové struktury či průměrným věkem matky při narození dítěte;
- **faktor sociokulturní** – sycen převážně ukazateli náboženského vyznání a rozvodovosti;
- **faktor „kvality pro život“** – sycen převážně ukazateli kojenecké úmrtnosti či zastoupení žen romské národnosti.

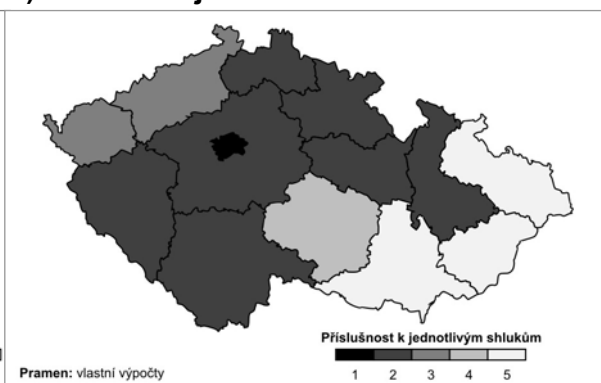
Z faktorových skóre pro jednotlivé kraje se následně vytvořilo pět shluků krajů. Shluková analýza i zde potvrdila odlišnost především krajů Čech a Moravy, v rámci Čech pak specifické postavení jak Prahy, tak severozápadního pohraničí.

Obr. 2: Příslušnost k jednotlivým shlukům vytvořených na základě průměrné vazby mezi jednotlivými okresy Česka podle závislosti vybraných ukazatelů s úrovní úhrnné plodnosti

a) soubor okresů

b) soubor krajů

Regionální diferenciaci úrovně plodnosti tak nejvíce ve sledovaném období ovlivňovaly ty skupiny faktorů, které jsou založeny na sociokulturní bázi (vzdělání, náboženství, národnostní složení apod.); jedná se tak téměř vždy o velmi individuální charakteristiky, které jsou dané osobnosti již buď přímo dány, nebo jsou k nim v průběhu života vedeny svým okolím, ale zároveň jsou tyto charakteristiky těžko ovlivnitelné vnějšími činiteli a jsou relativně stálé. Při analýze souboru okresů se oproti souboru krajů do popředí dostaly ukazatele národnosti; na souboru krajů se jeví jako jeden z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňuje úroveň plodnosti v daném regionu, faktor vzdělání.

Luděk Šídlo

HISTORICKÁ DEMOGRAFIE 30

Sociologický ústav AV ČR, Praha 2006, 296 s. (ISBN 80-7330-100-8, ISSN 0323-0937)

Zatím poslední svazek sborníku *Historická demografie* obsahuje šest studií. Úvodní dvě analyzují soupisy obyvatel konané na území českých zemí v druhé polovině 18. století, ostatní vycházejí z farních matrik a rozšiřují znalosti o vývoji přirozené měny obyvatelstva českých zemí v 17. až 19. století. Jako první je zařazen příspěvek z pera Antona Tantnera z Historického ústavu university ve Vídni přibližující konskripci obyvatelstva v roce 1771 (*„Durch die böhmischen Dörfer. Die Seelen-konskription und Hausnummerierung von 1770 in Böhmen, Mähren und Schlesien“*); jde o část široce koncipované dizertace obhájené na univerzitě ve Vídni. Klára Woitschová, Jiří Woitsch a Michal Řezníček analyzují geografickou mobilitu Židů na základě soupisu pořízeného v roce 1793 (*„Geografická mobilita židovského obyvatelstva v Čechách ve světle soupisu židovských rodin z roku 1793“*). Následuje studie Věry Kalouskové, absolventky Filozofické fakulty Pardubické univerzity analyzující demografický vývoj farnosti Lochenice ve východních Čechách v 19. století (*„Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784-1900“*). Dále je ve sborníku zařazena práce Markéty Vaňkové, absolventky Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem zaměřená na populační vývoj městečka Žitenice v severních Čechách v 19. století (*„Demografický vývoj Žitenic v 19. století“*). Rovněž Marika Poullová, která absolvovala Filozofickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, se zaměřila na vývoj obyvatelstva na lokální úrovni – tentokrát ve farnosti Rožmberk v jižních Čechách – do sborníku byla zařazena pasáž o sňatečnosti obyvatelstva (*„Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století“*). Závěrečná studie Ludmily Fialové vychází z agregativních dat o pohybu obyvatelstva a podává hlavní rysy populačního vývoje Prahy v letech 1650-1800 (*„Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650-1800 na základě matrik“*).

V oddíle *Kronika* připomněl Eduard Maur historicko-demografické studie Miloslava Bělohlávka, dlouholetého příznivce a spolupracovníka Komise pro Historickou demografii, který odešel v září roku 2006. Sborník obsahuje také několik recenzí o novější literatuře a také o edici *„Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793“*.

Ludmila Fialová

Vážení přátelé,

HV ČDS rozhodl, že výroční Národní demografická konference 2007 se bude konat ve dnech 23.5. – 24.5. v Olomouci na téma Regionální demografie. HV ČDS tak na jedné straně navazuje na starší tradici konat národní konferenci mimo Prahu, na straně druhé chce tímto způsobem ocenit mimořádnou aktivitu pobočky v Olomouci a umožnit účast na konferenci většímu počtu členů z Moravy a ze Slezska. Těšíme se na Vaši hojnou účast (bližší informace o definitivním programu, místě konání a možnostech případného ubytování dostanete v následujícím čísle Zpravodaje.

Ludmila Fialová

POZVÁNKA

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, Anton C. Kuijsten Foundation, The Hague a Organon, Česká republika

pořádají pod patronací Evropské asociace pro populační studia (EAPS)

2. seminář aplikované demografie A. C. Kuijstena

Demografie a asistovaná reprodukce (ART): Je asistovaná reprodukce veřejnou nebo soukromou záležitostí?

Seminář se koná ve dnech 24.-25. ledna 2007 na PŘF UK v Praze, Albertov 6.

Předběžný program:

Středa, 24. ledna 2007

11,00-11,45 **Tisková konference a registrace účastníků**

11,45-12,45 **Oběd pro účastníky semináře**

12,45-13,15 **Zahájení semináře**

13,15-14,00 **Pohled na demografii „z druhé strany“, resp. z pohledu ART**

Egbert te Velde (University Medical Center, Utrecht), Dik Habbema (Erasmus University, Rotterdam), Gijs Beets (NIDI, The Hague) a René Eijkemans (Erasmus University, Rotterdam)

14,00-14,45 **Asistovaná reprodukce a její rozvoj v kontextu měnícího se reprodukčního chování** - Tonko Mardešić (Pronatal, Praha)

14,45-15,15 **Přestávka**

15,15-16,00 **Změny epidemiologie neplodnosti v Evropě** - William L. Ledger (University of Sheffield)

16,00-16,45 **Vyřeší ART evropskou populační krizi? Předběžný odhad dopadu ART na nízkou úroveň plodnosti a populační stárnutí v Evropě**

Jonathan Grant (RAND Europe)

16,45-17,45 **Panelová diskuse : Je asistovaná reprodukce veřejnou nebo soukromou záležitostí?**

17,45-18,00 **Závěry**

Čtvrtek 25. ledna 2007

9,00-17,00 **Prezentace a diskuse přihlášených příspěvků**

Jednací řečí je angličtina, za účast na semináři se neplatí registrační poplatek.

Abstrakty vyžádaných a přednesených referátů spolu s výtahem z diskuse budou k dispozici na CD.

Informační materiály a přihlášku k účasti na semináři je možné si vyžádat na adrese: Katedra demografie a geodemografie, PŘ F UK v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2;

e-mail: kucera@natur.cuni.cz; tel. 221 951 417 nebo 732 550 508; fax: 224 920 657;

kontaktní osoba: Tomáš Kučera. Na tento kontakt je nutné do 19. ledna 2007 zaslat vyplněnou přihlášku a případný abstrakt vystoupení.

P O Z V Á N K A

na diskusní večery České demografické společnosti, které se konají
v posluchárně Z 1 Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6,
Praha 2, 2. patro (lze použít výtah)
v 16,30 hodin vždy třetí středu v měsíci

17. ledna 2007

Vladimír Balcar (Český statistický úřad)

Historický lexikon obcí ČR 1869-2005

21. února 2007

Ludmila Fialová (Přírodovědecká fakulta UK)

Obyvatelstvo Prahy v 17. a 18. století

21. března 2007

Daniela Tököly (Matriční úřad Olomouc)

Matriky - jeden ze zdrojů aktuálních demografických údajů

18. dubna 2007

Růžena Kubínová, Michaela Lustigová

Zdravotní stav obyvatel ČR ve vztahu k životnímu prostředí

Vážený přátelé,

jestliže Vás některé téma zaujalo, označte si laskavě příslušný večer do diáře ještě dnes. Další pozvánku dostanete až v květnu 2007. Máte-li zájem o zveřejnění informace o publikaci, která Vás zaujala, o semináři nebo konferenci, které připravujete, zašlete ji na adresu Společnosti. Zařadíme ji do dalšího čísla Zpravodaje, případně na www stránky Společnosti, jež se nalézají na adrese <http://www.natur.cuni.cz> - přidružené organizace. Zpravodaj můžete dostávat e-mailem; stačí sdělit adresu sekretářce společnosti na adresu demodept@natur.cuni.cz Ludmila Fialová

Zpravodaj České demografické společnosti ISSN 1213-7480. Vydává Hlavní výbor České demografické společnosti, Albertov 6, 128 43 Praha 2 (demodept@natur.cuni.cz). Redakční příprava a zabezpečení: Hlavní výbor ČDS, odpovědná redaktorka Ludmila Fialová; neprodejné. Vychází 3x ročně.